

Almanya'nın II. Dünya Savaşı'nda Rusya'daki Türkler ve Kafkas Milletlerine Yönelik Politikaları: İdeoloji ve Stratejik Hedefler

Germany's Policies Towards Turks and Caucasian Nations in Russia in World War II: Ideology and Strategic Objectives

Cevdet TEKE ¹

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

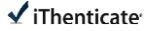
¹ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Van, Türkiye.
cevdetteke@yyu.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 01.10.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 23.11.2024

Atıf /Cite this article:

Teke, C. (2025). Almanya'nın II. Dünya Savaşı'nda Rusya'daki Türkler ve Kafkas Milletlerine Yönelik Politikaları: İdeoloji ve Stratejik Hedefler. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (22), 161-171.

This article checked by

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Öz

II. Dünya Savaşı'nda çok çetin muharebelere sahne olan Almanya-Sovyet Rusya Savaşı, Doğu Cephesi'nde 1941'den 1945'e kadar sürdü. Almanya'nın Sovyet Rusya'ya karşı gerçekleştirdiği ve milyonlarca insanın hayatını kaybettiği bu savaş, geniş kapsamlı ve stratejik sonuçları bakımından önem arz eden bir özellik taşıyordu. Söz konusu savaşın askeri boyutu yanında göze çarpan özelliklerinden birisi de kullanılan ideolojik propagandalardı. Sovyet Rusya, Avrupa'daki Alman hâkimiyetine stratejik bir tehdit, ideolojik bir rakip ve aynı zamanda ırksal bir düşmandı. Dolayısıyla hem Nazi Almanya'sı hem de Sovyet Rusya için kritik bir savaş oldu. Her iki taraf da propaganda araçlarını, savaşı bir ideolojik çatışma olarak tanımlamak ve destekçilerini harekete geçirmek amacıyla yoğun bir şekilde kullandı. Bu çalışmada, Almanya-Sovyet Rusya Savaşı yıllarında Almanya'nın Bolşeviklikten kurtarma adı altında Sovyet topraklarında yaşayan halklara yönelik yürüttüğü propagandanın milliyetler nezdinde ne gibi neticeler doğurduğu, buna karşılık Komünizm ve Sovyetlerin faşizme karşı nasıl bir propaganda refleksinde bulunduğu ve bu durumun savaşın gidişatına nasıl etki ettiği hususu irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: II. Dünya Savaşı, Almanya, Sovyet Rusya, Propaganda

Abstract

The German-Soviet Russia War, which witnessed very fierce battles in World War II, lasted from 1941 to 1945 on the Eastern Front. This war, which Germany campaigned against the Soviet Russia and in which millions of people lost their lives, was of great importance in terms of its comprehensive and strategic outcomes. Along with the military perspective of the war, one of the striking features was the ideological propaganda used. Soviet Russia was a strategic threat to German domination in Europe, an ideological rival, and also a racial foe. Thus, it was a critical battle for both Nazi Germany and Soviet Russia. Both sides used propaganda tools extensively to define the battle as an ideological conflict and mobilize their supporters. This study examines how the propaganda, which was carried out by Germany against the ethnic groups living in Soviet territory in the name of saving them from Bolshevism during the German-Soviet War in terms of nationalities, resulted in, and what kind of propaganda reflexes Communism and the Soviets had against fascism, and how this situation affected the course of the war.

Keywords: World War II, Germany, Soviet Russia, Propaganda

Giriş

II. Dünya Savaşı, elli milyon insanın öldüğü muazzam boyutlarda küresel bir çatışmaydı, Savaşın dönüm noktalarından birini teşkil eden gelişme de Almanya-Sovyet Rusya Savaşı'ydı. Henry Kissinger'in ifade ettiği gibi Hitler, Sovyet Rusya'ya saldırdığı zaman, insanlık tarihinin en büyük kara savaşını da başlatmış oldu (Kissinger, 2000: 431). Almanya, Napolyon'un 23 Haziran 1812'de Rusya'yı işgalinin yıldönümünden bir gün önce yani 22 Haziran 1941'de Rusya'ya bir taarruz başlattı. Bu durum, II. Dünya Savaşı'nın gidişatını tamamıyla değiştirecekti ve Napolyon gibi Adolf Hitler için de sonun başlangıcı olacaktı.

II. Dünya Savaşı arifesinde Sovyet Rusya ile Almanya arasında yapılan görüşmeler sonucunda 23 Ağustos 1939'da Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı imzalandıysa da savaşın gidişatı iki devlet arasındaki ilişkilere halel getirdi.¹ Bunun belki de en önemli sebebi Bolşevikler ve Naziler arasındaki nefret ve birbirlerini asla barışmayacak düşmanlar olarak görmeleridir. 1941 yılı başlarına gelindiğinde Almanya'nın Balkanlar'da giriştiği hareketler, bölge devletleriyle birlikte Sovyet Rusya'yı da kaygılandırmaya başladı. Esasen iki devletin ilişkilerinde güvensizlik vardı. Her şeyden önce Stalin de Hitler gibi muhteris bir şahsiyetti ve yayılcı politika her iki liderin karakterinin temel vasfını teşkil etmekteydi.

Hitler, Almanya'nın doğu sınırlarından itibaren bir toprak genişlemesi hedefledi. Bu hedefler, esas olarak Almanya tarafından zayıf bir düşman olarak görülen Sovyet Rusya'nın batı bölgelerini kapsamaktaydı (Roberts, 2008: 44). Söz konusu toprakların Almanya'nın eline geçmesiyle birlikte Cermen ırkının yerleşimine olanak sağlanacak ve stratejik bir avantaj elde edilerek Rusya'nın zengin doğal kaynakları da kontrol altına alınmış olunacaktı. Dolayısıyla Almanya'nın 22 Haziran 1941'deki işgal harekâtı bu amaç doğrultusunda başladı.

Sovyet Rusya'ya taarruz eden Alman ordusu, 6 milyona yakın askeri kuvvet, 4 bin civarında tank ve 5 bine tekabül eden uçakla Sovyet hududunu geçerek II. Dünya Savaşı'nın en büyük çatışmalarından birine dönüşecek olan Barbarossa Harekâtını başlatmış oldu (Ataöv, 2008: 109-111). Alman işgal planı, Rusya'da Kızıl Ordu'nun birkaç hafta içinde yok edilmesini ve Rusya'nın kuzeyindeki Archangelsk'ten güneyde Astrahan'a kadar uzanan bir hat boyunca işgal edilmesini sağlayacak hızlı ve kolay bir savaşı öngörüyordu (Roberts, 2008: 45).

Alman taarruzu Sovyet Rusya'yı hazırlıksız yakalamıştı. Stalin ve Politbüro savaşa hazırlanırken, erken ve güçlü bir taarruzun olacağı hususunda Batı'nın uyarı ve istihbarat raporlarını dikkate almadıklarını belirtmek gerekir. Bu saldırının Stalin'de şok etkisi yarattığı ve sessiz kaldığı görülmektedir. Stalin, Alman taarruzundan on bir gün sonra ortaya çıktı ve 3 Temmuz'da gerçekleştirdiği radyo konuşmasında halka kahramanca savaşılması gerektiğini ve Almanya'nın Sovyet halkını köleleştirmek ve ulusal kültürünü yok etmek niyetiyle savaşı başlattığını ifade etti (Riasanovsky ve Steinberg, 2011: 561). Sovyet ülkesinde genel seferberlik ilan edildi ve askerliğe uygun olanlar cepheye gönderildi (Şahin, 2016: 65).

1937 yılında Rus ordusunda yeni düzenlemeler yapılarak orduda komiserler vasıtasıyla siyasi kontrol sistemi getirilmişti. Bu durumdan etkilenen Rus ordusunun bilhassa taarruz kabiliyeti zayıflamıştı (ATASE, II. Dünya Harbi Koleksiyonu, Kutu no: 1, Gömlek No: 1, Belge No: 1). Dolayısıyla Sovyet Rusya ilk saldırıdan sonra toparlanmakta zorlandı. Fakat kış yaklaştıkça tablo değişmeye başladı. Rus ordusu Moskova'nın batısında sert bir direniş göstererek Almanların başkente ulaşmasını engelledi (Florinsky, 1946: 71; Okh, 2009: 11). Sovyetlerin Moskova önünde elde ettiği başarı, stratejik girişimdeki değişime de katkıda bulunarak avantaj sağladı. Alman ilerlemesinin durması iki ülke arasındaki savaşın ilk aşamasının sonunu ve esasen savaşın özetini işaret etmekteydi.

II. Dünya Savaşı'nın en önemli aşamalarından biri 1942'de gerçekleşen Stalingrad Muharebesi'dir. Nazi Almanya'sı, Stalingrad'ı ele geçirmeye çalıştıysa da Sovyet Rusya'nın mukavemeti karşısında zayıflayıp geri çekilmek zorunda kaldı. Savaşın bu merhalesi, iki ülke için dönüm noktası oldu ve ibrenin Sovyet Rusya lehine döndüğü bir hâle girdi. Bu bağlamda Stalingrad Muharebesi sadece Doğu Cephesi'nin değil, hatta dünya savaşı akıbetini Mihver Devletleri aleyhine çevirecek kadar önem arz eden bir gelişmedir.

1943'te tekrar başlayan Alman taarruzu ağır bir kaybedişi, bir çözülmeyi ve geri çekilmeyi de beraberinde getirdi. Savaşı kazanacaklarına inananlar artık Almanlar değil, Ruslardı. Almanya-Sovyet Rusya Savaşı'nın genel seyri incelendiğinde, Almanya'nın yanlış savaş stratejileri ve kaynaklarını büyük oranda tüketmesi savaşı kaybetmesine sebebiyet verdi. Söz konusu

¹ Sovyet Rusya, Almanya ile 23 Ağustos 1939 Paktını imzalarken Rus-Alman iş birliğinden faydalanarak emperyalist genişlemesini gerçekleştirmek ve komünizmin dünya üzerindeki egemenliğini en geniş şekliyle ortaya koymak amacını güttü. Tabi Fransa ile Almanya arasındaki savaşın uzun sürmesi beklentisi de bu ümidin bir parçasıydı. Fakat Fransa'nın kısa sürede yenilmesi ve Almanya'nın üstünlüğünün ortaya çıkması Sovyet planlarını altüst etti. Özellikle Balkanlar'da meydan gelen gelişmeler ve Almanya'nın bölgedeki etkisinin artması gibi hususlar Sovyet-Alman çatışmasına giden süreci başlatacaktır (Armaoğlu, 2004: 372-373).

savaşta göze çarpan hususlardan biri de Sovyet köylüsünün başlangıçta Almanya'nın toprak işgaline, Bolşevik rejiminden kurtulmak ve özgürlüğe kavuşacakları düşüncesiyle sempati duyarken; Almanların uyguladıkları baskı ve tarımsal ürünleri yağmalamaları gibi sebepler, zamanla sempatiyi nefrete dönüştürdü (Kılıç, 2010: 181). Bu durum Sovyet Rusya'da topyekûn bir savunmayı başlattı.

1. Savaşta Alman ve Rus Hükümetlerinin Uyguladığı İdeolojik Propagandaların Etkisine Dair

II. Dünya Savaşı'nın çok çetin muharebelerine sahne olan Alman-Rus Savaşı, Almanya tarafından Avrupa'yı Bolşevizm tehlikesine karşı korumak maksadı ileri sürülerek açıldı. 1933 yılından itibaren giderek öne çıkan Nazi ideolojisine göre Almanların dışındaki tüm halklar Almanlardan sonra gelir. Asyalıların yeri ise daha gerilerdedir ve onlar henüz gelişmesini tamamlamamış yarı-insan hatta barbar topluluklardır. Dolayısıyla Hitler Almanya'sı, Yahudiler gibi Slav halklarını da aşağılayan bir dünya görüşüne sahipti. Bu küçümseme hatta düşmanı şeytanlaştırmak, Hitler'in ırksal paradigmasıydı ve Hitler'in esas amacı Cermen ırkı için yaşam alanı (lebensraum) açmaktı (Andican, 2003: 354-356).

Adolf Hitler, Almanya'nın artan nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamak için daha fazla toprağa sahip olması gerektiği üzerinde önemle durdu. "Kavgam" adlı eserinde, Almanya'nın dış politikasının nüfus ve toprağın genişliğiyle orantılı yaşama gücüne sahip olması gerektiğini vurgulayarak, bir milletin varlığını devam ettirmesinin ancak yeterli büyüklükte bir toprak kaynağıyla mümkün olabileceğini ifade etmekteydi. Ona göre yeryüzünde yeterli olan bir toprak bir milletin yaşama hürriyetini sağlar (Hitler, 2005: 577). Dolayısıyla Almanya'nın yüzölçümünün genişliği Sovyet Rusya topraklarını işgal etmekten geçiyordu. Bu durum gerçekten üstün ırk öğretisinin bir uzantısı olarak nasyonal sosyalistlerin fethetme ve yönetme hakkına sahip oldukları ve kendilerinin doğuştan üstün ırk oldukları savının hayata geçiriliş şekliydi (Burns, 1984: 462). Bundan ötürü yönetme hakkının tercihten ziyade Tanrı tarafından kendilerine verildiği düşüncesinde olan Hitler, ırksal doktrine ilahi bir anlam yükleyerek Cermen yaşam alanı için harekete geçmeyi bir hak olarak gördü (Payne, 2013: 153).

Nazi ideolojisi, Alman halkına ve askerlerine üstün ırk olduklarını ve dünyanın bozulmuş unsurlarını temizlemenin görevleri olduğunu aşıladı. Bu, Alman askerlerinin ve halkının başlangıçta savaşa yüksek moral ve motivasyonla katılmalarına katkıda bulundu.

Almanya, Sovyet Rusya'yı sadece askerî değil, demografik yapı olarak da sıkıntıya sokmaya kararlıydı. Almanya'nın savaşta izlediği faaliyetlerden birisi de Bolşeviklikten kurtarma adı altında Sovyet topraklarında yaşayan halklara yönelik yürüttüğü propagandadır. Hitler bir beyannamesinde Bolşeviklerin, kendi menfaatleri uğruna Rusya topraklarında yaşayan diğer millet mensuplarını Almanya'ya karşı savaş adı altında yurtlarından ederek cepheye gönderdiğini, oysa bu milletlerin, Almanya'nın himayesinde müstakil ve hür olacaklarını belirtmekteydi (DBTDA, 571.35357.138976.1-21).

Almanya, Sovyet Rusya içerisindeki Rus olmayan milletlerin millî kimlik arama çabalarına destek olmalıydı. Böylece Rusya ile Almanya arasında, yönetimi Almanya'ya tabi olacak bir güvenlik kordonu oluşturulabilirdi (Andican, 2003: 356). Fakat söylem ve uygulamalar arasında tezatlıklar ortaya çıktı. Almanya'nın, Rus topraklarındaki işgali artmasına ve temas kurmasına rağmen Sovyet Rusya'yı teşkil eden muhtelif milletlerin gelecekteki mukadderatları ile alakadar siyasi tasarıları belirsizliğini korumaktaydı. 1941'de Harp Okulları Kumandanı Ali Fuad Erden ile birlikte Adolf Hitler'le birtakım görüşmeler gerçekleştiren emekli General H. Emir Erkilet bu konuda şunları ifade etmektedir:

"Onun (Hitler) hedefi Sovyetler birliğini yıkmaktır. Bu maksadı sarıh olarak anlaşılmakta ise de yıkılacak olan bu imparatorluktan ne yapmak istediği belli değildir. Çünkü Rusya, Fransa gibi bir tek millet ve bir tek memleket değildir; bilâkis muhtelif millet ve memleketlerden mürekkeptir. İşte Hitler'in sözlerinden, bir Alman katı galebesi hâlinde, bu millet ve memleketlerden müstakil devletler mi, yoksa müstemlekeler mi yapılmak istendiği anlaşılmamaktadır Hâlbuki Rusya imparatorluğunu mahvedeceğiz, parçalayacağız dendikten sonra bu imparatorluğu teşkil eden milletleri hürriyet ve istiklâl kavuşturacağız gibi bir ifade hiç olmazsa lazımdı ve çok mantıkî olurdu" (Erkilet, 1943: 226).

Bolşeviklikten kurtardıkları halka ekonomik hayatın yeni tarzda düzenlenmesi bakımından açık ve olumlu vaatlerde bulunan Almanlar, milliyet bakımından tatmin edecek ve bilhassa Rus olmayan milletleri canlandıracak ve ümitlendirecek kati ve aydın bir söylemleri bulunmamaktaydı. Savaşta teknik ve strateji bakımından Sovyet Rusya'ya üstün olan Almanya'nın, siyasi olgunluk ve ideoloji bakımından da aynı üstünlükte bulundukları iddia edilemez. Bu zafiyet bilhassa milliyetler meselesinde göze çarpmaktadır (DBTDA, 571.35357.138976.1-1).

Alman-Rus Savaşı'nın genel periyoduna bakıldığında Sovyet Rusya'yı teşkil eden asıl Rus kitesinin Bolşevik rejimine ve Stalin diktatörlüğüne candan sadık kaldığını göstermektedir. Almanların, Rus kitesi içinde millî duyguları ve fedakârlığı tahrik etmemek için kullandıkları söylemler pek fayda vermedi. Alman nasyonal sosyalistlerinin Ruslara karşı değil, Bolşeviklerle Yahudilere karşı mücadele etikleri hakkındaki propagandaları, Ruslar üzerinde istenilen tesiri yapamadı.

Bununla birlikte bütün Ruslar, tehlikenin doğrudan doğruya Rusluğa ve Rus hâkimiyetine yönelmiş olduğuna kani oldular. Bolşevizm, Sovyet vatanperverliği ile eski Rus vatanperverliğinin ananelerini bir bütün olarak ele aldı ve halka, mağlubiyet hâlinde memleketin bir Alman sömürgesine döneceği fikrini aşılayabildi. (DBTDA, 571.35357.138976.1-1). Bolşevikler ayrıca “Büyük Vatanseverlik Savaşı” terimiyle halkın milliyetçi duygularını kabarttı ve faşizme karşı mücadeleyi evrensel bir görev olarak sundu. Bu, Sovyet halkının ve askerlerinin moralini yükseltip, direnme isteğini artırdı.

Alman propagandasının, Sovyetler Birliği’ndeki Rus olmayan milletlere, millî gayelerini okşayacak ve kendilerine siyasi ümitler verecek açık bir beyanattan mahrum oluşu, Ruslara, Rusya’daki diğer milletlerin de aynı akıbete uğrayacakları hususunda telkinde bulunmasını kolaylaştırdı. Alman propagandasına göre Bolşevik orduları Asyalı ilk kavimlerden, Moğollar ve Tatarlar gibi yarı vahşi barbarlardan oluşmaktaydı. Zira Nazi ırk ideologları, Sovyet Rusya içerisinde yaşayan Slav dışı milliyetler arasında farklılıkları önemsemeksizin hepsini “Moğol” deyimiyle tanımlamaktaydı (Andican, 2003: 354). Hitler’e göre Sovyet Rusya, vücudu Slavlardan ve Moğollardan, kafası ise Yahudilerden oluşan bir organizmaydı. Hitler hatta 1941 tarihli bir sohbetinde, I. Dünya Savaşı’nda gayet uysal, sarışın Rusların, Rusya halklarının hâkim unsuru olduğunu, fakat bunların artık kaybolduğunu belirterek şöyle devam etmektedir: *“Bolşevik rejimi şeytani bir metotla asıl sarışın Rusları giderek yok etmiş veya Sibirya’ya sürmüş ve Rus halkını ırken yok edip Asyalılaştırmak için planlı olarak Moğolları Avrupa Rusya’sına yerleştirmiştir”* (Mühlen, 2006: 53). Hitler Almanya’sı Sovyet Rusya’ya karşı yapılan savaşı aşağı ırka karşı bir haçlı seferi olarak telakki etmekteydi (Kumru, 2019: 246). Tabi söz konusu söylemlerin Komünizm ve Sovyetlerin propaganda işini kolaylaştırdığını ifade etmek gerekir. Bundan istifade eden Bolşevikler, Nazi Almanya’sını faşizmin somutlaşmış hâli olarak tanıttılar ve faşistleri milletlerin düşmanı diye Sovyet halklarına taktim ettiler. Ayrıca olası bir Alman galibiyetinin milletlere tam bir esaret getireceğini propagandalarında kolaylıkla ortaya koydular (DBTDA, 571.35357.138976.1-2).

Nazi Almanya’sının yürüttüğü bir propaganda türü de uçaklardan attıkları Rusça yazılı kitapçıklardı. Böylece Sovyet askerlerini kendi saflarına çekme gayretinde oldu. Mezkûr broşürlerde, Sovyet askerlerinin Bolşevik propagandasına itibar etmemeleri gerektiği, Almanya’nın amacının Rus milletini diktatör Stalin’den kurtarmak olduğu ve onlara bağımsızlık ve iyi bir hayat sunulacağı ifade edilerek Alman birliklerine teslim olmaları hedeflendi (Ramazan, 1997: 30).

Almanya-Sovyet Rusya Savaşı’nın bu koşullar dairesinde cereyan eden ilk aşamasında büyük kitleler hâlinde esir düşen Kızıl Ordu askerlerine Almanlar tarafından milliyet farkı gözetilmeden çok sert ve haşin bir muamele yapıldı. Hatta Türklerden mesela Kırgız ve Tatarlar kısmen çehrelerinin arz ettiği özellik bakımından “Alçak ırk temsilcileri”, Azeriler de saçlarının siyahlığı yüzünden Yahudi diye kötü bir muameleye maruz kaldılar. Alman-Sovyet Savaşı’nın birinci kışında Sovyet esirleri çok zorlu bir uygulamaya tabi tutuldular. Sera garnizonlarında bulunanların %80’i hastalıklardan hayatını kaybetti. Bunların da ekseriyetini, daha kötü muameleye maruz kalan Türk ırkına mensup kavimler teşkil etmekteydi (DBTDA, 571.35357.138976.1-2).

Sovyet topraklarında II. Dünya Savaşı’nın en şiddetli şekilde cereyan ettiği yerlerden biri de Kırım’dı. Askerî harekât Ukrayna’dan sonra Kırım’a intikal edince Alman ordusu ilk defa burada Türk ahali ile doğrudan doğruya temasa geçti. Almanlar savaşın başından itibaren, bilhassa işgal edeceği bölgelerde bulunan Türkler ile yakından meşgul olmaya başladı (DBTDA, 571.35357.138977.14). Tabi bu durum bölgedeki Türkler için esaretlerinin sona ermesi adına bir ümit olarak görüldü. Sovyet Rusya’nın bölünmesi hâlinde Türklerin de bağımsızlıklarına kavuşturulması ve Kafkasya milletlerinden oluşan bir federal devlet teşkiline dair yayılan yoğun bir Alman propagandası vardı (DBTDA, 571.35357.138977.12). Dönemin Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede’nin de hükümete verdiği şifreli rapor, söz konusu Alman politikasını teyit etmektedir (DBTDA, 571.35357.138977.6). Bununla birlikte Alman ordusu Kırım’a girdiğinde söz konusu propagandaların da etkisiyle Kırım Türkleri tarafından kurtarıcı olarak karşılandı (Derman, 2016: 27). Kırım Türkleri aslında durumun hiç de öyle olmadığını, Almanların o coğrafyaya sömürge imparatorluğunu kurdukları zaman anladılar. Alman ordusu Kırım’da yaklaşık iki buçuk yıl kaldı ve bu süre zarfında Kırım Türkleri Ruslar gibi Almanlara da güvenilemeyeceğini gördüler (Bayrakdar, 2018: 170).

Almanya-Sovyet Rusya Savaşı sırasında hem Almanya hem de Sovyet Rusya propagandayı etkili bir araç olarak kullanmaya gayret gösterdi. Her iki taraf propaganda aracılığıyla düşmanını kötülemek, kendi halkını motive etmek ve uluslararası desteği kazanmak için yoğun çaba sarf etti. Bu propagandalar, savaşın gidişatını ve sonuçlarını derinden etkiledi.

2. Rusya’daki Milletler Meselesi ile Meşgul Olan Alman Müesseseleri

2.1. Doğu Bakanlığı

Almanya taarruzunun başlamasından kısa bir süre önce, 17 Haziran’da işgal edilecek bölgelerin siyasi ve idari teşkilatlarını tanzim etmek amacıyla Doğu Bakanlığı kuruldu. Bu bakanlığın başında partinin önemli bir şahsiyeti olan Alfred Rosenberg

bulunmaktaydı. Bu zat aslen Baltık Almanlarındandı. Tahsilini kısmen Rusya’da yaptığı için Rusçayı ileri seviyede bilmekteydi. Bolşevizm’in ilk zamanlarında Rusya’da bulunması sebebiyle, bütün gelişmelere bizzat şahit oldu ve bu suretle bu rejimin gaddar bir düşmanı kesildi. Rosenberg Nasyonal-Sosyalist Partisinin mühim ideologlarındandı. Uzun zaman partinin dış işler şubesini idare etti. Nazi Almanya’sının anti demokrat ve anti semitist ideolojilerini formüle eden kişiydi. (DBTDA, 571.35357.138976.1-4). Hitler’in ırkçılığının da ilham kaynağı olan Rosenberg, Sovyet Rusya’nın çökmek üzere olduğuna ve Rus halkının, yönetimlerini desteklemediği bir bunalım geçirdiğine inanmaktaydı. Dolayısıyla Almanya, bu uçsuz bucaksız toprakları zorlanmadan fethedebilirdi (Burns, 1984: 482).

Doğu Bakanlığı, Sovyet Rusya’daki çeşitli etnik ve ulusal grupların durumuyla yakından ilgilendi. Bakanlık bu bağlamda siyasi, idari ve ekonomik bölümler olmak üzere, üç kısma ayrılarak Sovyet Rusya’nın işgal edilen topraklarını kontrol etmeyi amaçladı. Siyasi Bölüm de kendi içerisinde üç alt birime ayrılıyordu. Bunlar, Genel Siyaset Bölümü, Ukrayna Dairesi ve Kafkasya Dairesinden oluşmaktaydı. Bilhassa Kafkasya Dairesi, Türk kökenli gruplar için en önemli bölümdü (Andican, 2003: 354).

Doğu Bakanlığının, Doğu’da işgal ettiği memleketlerde iki tip idare sistemi tatbik ettiği görülmektedir. Bunlardan ilki Ukrayna Tipi idare sistemidir. Millî Ukrayna idaresini andıracak bir sistem söz konusu değildir. Ukrayna’nın toprak bütünlüğüne riayet edilmemekle birlikte tatbik olunan tek şey kilise serbestliğinden ibaretti. İkincisi ise Baltık memleketleri olan Letonya, Litvanya ve Estonya’dan ibaret Ostland Tipi idare sistemidir. Burada üç sahada yerli halka idare hakkı bırakılmaktaydı. 1. Kültür (din ve eğitim), 2. Posta ve telgraf, 3. Milis teşkilatı. Bu üç sahanın başına büyük rütbeli birer yerli memur tayin edildi. Bunlar da umumi Alman valisine tabi idiler (DBTDA, 571.35357.138976.1-6).

Doğu Bakanlığı, Sovyet rejimine karşı duyduğu hoşnutsuzluğu kullanarak, Rusya’daki milletleri Alman işgali altındaki bölgelerde Sovyetlere karşı işbirlikçi olarak kullanmayı hedefledi. Ancak Sovyet Rusya’yı kâğıt üzerinde çeşitli bölgelere ayıran Rosenberg, maalesef Rusya’daki milletler meselesinde ve bilhassa oradaki Türklerin vaziyeti ve konuyu kavrama hususunda pek bir eğilim gösteremedi. Etrafına toplamış olduğu Baltık Almanları ekseriyetle Rusya meselelerine, özellikle milliyet meselelerine daha ziyade Çarlık devrindeki kıyaslarla yanaşmaktaydılar (DBTDA, 571.35357.138976.1-5). Bununla beraber söz konusu bakanlıkta milliyet meselelerini ve bilhassa Türklerin meselelerini bilen bazı önemli şahsiyetler de vardır. Von Mende bunlardan biriydi. Türkistan ile Kafkasya onun mensup olduğu şubede görülmekteydi. Türkologlardan sayılan Mende, Türk halklarına ve davalarına karşı iyi niyetler besleyen bir zattı. Fakat bu gibi düşünceler ne olursa olsun işgal edilen bölgelerde Hitler’in görüşleri doğrultusunda politikaların uygulandığı görülmektedir.

Almanya-Sovyet Rusya Savaşı’nın ilerleyen süreçlerinde, Alman işgal güçlerinin acımasız politikaları, vaat edilen bağımsızlığın gerçekleşmemesi ve yerel halklara yönelik baskılar, bu halkların Almanya’ya karşı hayal kırıklığına uğramasına neden oldu. Bu durum, birçok Türk kökenli halkın Alman işgaline karşı Sovyet tarafında yer almasına veya tarafsız kalmasına yol açtı. (DBTDA, 571.35357.138976.1-5).

Doğu Bakanlığı, Sovyetler Birliği’ndeki milletler meselesiyle meşgul olurken, Nazi Almanya’sının ideolojik ve stratejik hedeflerine hizmet eden politikalar uyguladı. Ancak, bu politikaların uzun vadeli etkileri, işgal altındaki halkların direnişini artırdı ve Nazi Almanya’sının hedeflerine ulaşmasını engelledi.

2.2. Dışişleri Bakanlığı

Nazi Almanya’sının Dışişleri Bakanlığı, II. Dünya Savaşı boyunca Almanya’nın dış politikasını şekillendiren ve uygulayan kilit kurumlardan biriydi. Bakanlık, Adolf Hitler’in başkanlığındaki Nazi rejiminin genişleme politikalarını, ittifaklarını ve işgal altındaki ülkelerdeki politikalarını yönetmekle sorumluydu. Savaş dönemi Dışişleri Bakanlığı görevini Nazi rejiminin önemli isimlerinden biri olan Joachim von Ribbentrop yürüttü.

Alman Dışişleri Bakanlığının Rusya’daki milletler meselesi hakkındaki görüşü tamamen farklıydı. Bu bakanlık, savaşın ikinci baharında askerî harekâtın Kafkasya’ya ulaşmayı amaçlayan bir anlayışla faaliyette bulundu. Ukrayna tecrübesinden çıkarılan dersler ve Kırım Türklerinin gösterdiği dostane tutumdan esinlenerek, Kafkasya’da Almanya’ya karşı bir sempati ve dostluk havası yaratılmak istendi. Bu amaç doğrultusunda eski Moskova Sefiri Graf von Schulenberg’in teşebbüsü ile Kafkas milletlerinin tanınmış siyasi adamları resmi olarak Berlin’e davet edildi. Kafkasya’ya girecek olan Alman ordusunun Kafkasyalılar tarafından dostane bir şekilde karşılanmaları için ne yapılmak lazım geldiği hakkında kendileri ile istişare olundu. Tabi Kafkasyalı temsilciler kendi düşünce ve arzularını birer muhtıra hâlinde bakanlığa takdim ettiler. Söz konusu muhtıralarda Kafkas milletlerinin millî hâkimiyet ve istiklallerinin hemen tanınmasının önemi ileri sürülmekte ve bunun faydaları belirtilmekteydi (DBTDA, 571.35357.138976.1-6). Millî istiklal ve hâkimiyetlerinin yeniden ihyasını isteyen Kafkasyalılar, aynı zamanda Kafkasya Konfederasyonunun oluşumuna dahi taraftar olduklarını ve Almanya ile sıkı bir iş

birliği ile gelecekteki Avrupa nizamına girmeye de hazır olduklarını bildirdiler. Bunun üzerine fiilen Berlin’de faaliyet gösteren Hint ve Arap komiteleri örneğine benzer olarak Kafkas milletlerine ait de birer komitenin teşkili projesi meydana getirildi (DBTDA, 571.35357.138976.1-7).

Dışişleri Bakanlığının söz konusu teşebbüsü, Doğu Bakanlığı tarafından Hitler’e aktarıldı. Çünkü Rosenberg’in yöneticiliğini yaptığı Doğu Bakanlığı ile Ribbentrop’un Dışişleri Bakanlığı arasında, konunun öneminden dolayı, bir görev çatışması vardı. Her iki bakanlık da konunun kendi görev alanına girdiğini ileri sürmekteydi. Ribbentrop, bu bölgelerde özel ve özerk bir yönetim kurulmasını planlarken, Rosenberg, bölgenin tamamen Almanya’nın egemenliği altında kalmasını savunuyordu (Koçak, 1996: I/683). Bakanlıklar arasındaki metot ve görüş farklılıkları rekabet ve mücadele hâlini alabiliyordu. Herkes ve her müessese devletin bu mesele hakkında alacağı son karar üzerinde şu veya bu şekilde etkili olmaya çalışmaktaydı (DBTDA, 571.35357.138976.1-8).

Hitler de daha önemli işlerle meşgul olduğundan kendisine aktarılan konuyu düşünüp halledecek durumda bulunmadığını ileri sürdü ve Kafkasya işlerinin yürütülmesi hususunun Doğu Bakanlığının yetki alanında olduğuna karar verdi. Bu kararını kesin olarak 8 Mayıs 1942’de de onayladı. Buna rağmen Dışişleri Bakanlığı, Türkistan meselesi gibi Kafkasya meselesinin de Almanya’nın menfaatleri bakımından uluslararası bir mesele şeklinde halledilmesinin önem arz ettiği doğrultusundaki görüşünü muhafaza ettiği ve Kafkasyalılara karamsarlığa kapılmadan görüşlerinde direnmeleri gerektiği tavsiyesinde bulundu (DBTDA, 571.35357.138976.1-7). Ribbentrop’un bu süreçle birlikte Kafkasya ve bilhassa Tükler ile olan temaslarını muhafaza ettiği görülmektedir.

Bütün bunlarla beraber Rusya’daki memleketler meselesi zaman geçtikçe ve savaş uzadıkça Rusya’daki uluslar meselesini anlamaları ve çözmeleri Almanya açısından daha aleyhte bir şekil almaya başlayacaktır.

2.3. Propaganda Bakanlığı

Propaganda Bakanlığı Nazi Almanya’sında 1933-1945 yılları arasında faaliyet gösteren ve Nazi rejiminin ideolojik ve kültürel kontrolünü sağlayan temel devlet organlarından biriydi. Bakanlığın başında, Adolf Hitler’in yakın bir arkadaşı olan Joseph Goebbels bulunuyordu. Bu bakanlık, Nazi propagandasının merkezi olarak, halkın düşünce ve davranışlarını şekillendirmek için medya, kültür ve sanat gibi alanları denetledi ve manipüle etti.

II. Dünya Savaşı sırasında, Propaganda Bakanlığı, savaşı meşrulaştırmak ve Alman halkının moralini yüksek tutmak için yoğun bir kampanya yürüttü. Bilhassa Barbarossa Harekâtı sonrası, tebligat ve propaganda faaliyetini genişleterek Rusya’daki mahkûm milletlere hitap eden bir radyo servisi tesis etti (DBTDA, 571.35357.138976.1-8).

Propaganda Bakanlığı, Sovyet Rusya’nın çok uluslu yapısını zayıflatmak ve Sovyet halkları arasındaki bölünmeleri derinleştirmek için yoğun bir mesai harcadı. İlgili bakanlık, Sovyet Rusya topraklarında yaşayan farklı etnik grupları, Bolşevik yönetimi tarafından baskı altına alınmış ve ezilmiş olarak göstermeye çalıştı. Sovyet hükümetinin, çeşitli ulusları zorla bir arada tuttuğunu ve bu halkların bağımsızlık arzularını bastırdığını iddia etti. Dolayısıyla bakanlık, Alman işgalini kurtuluş olarak sunarak yerel halkların Almanya’ya destek vermesini amaçladı.

Alman Propaganda Bakanlığı, Sovyet Rusya’daki milletler meselesini, Nazi Almanya’sının askeri ve ideolojik hedeflerini gerçekleştirmek için ustalıkla kullandıysa da savaşın ilerleyen aşamalarında Alman işgal güçlerinin acımasız politikaları, bu propagandanın etkisini azalttı ve işgal altındaki halkların Almanlara karşı direnişini artırdı.

2.4. Fırkaya Mensup SS (Schutzstaffel) Teşkilatı

SS (Schutzstaffel), 1925 yılında kurulan ve Adolf Hitler’in liderliğinde faaliyet gösteren paramiliter bir örgüttü. Başlangıçta Hitler’in kişisel muhafız birliği olarak kurulan SS, 1929’da büyük bir dönüşüme uğradı ve zamanla Nazi rejiminin en güçlü ve etkili organlarından biri hâline geldi (Mcnab, 2019: 18).

SS, Nazi Almanya’sının en elit birliklerinden müteşekkildi. SS’e katılacak gençler sıkı bir denetimden geçirdi. Alımlar, ırktan olma, iyi bir sağlık durumu ve disiplinli bir karakter temelinden gerçekleşmekteydi. Bununla birlikte SS askerlerinin tek temel kaideleri vardı. O da sadece kendi kanlarından olanlara karşı dürüst, sadık ve dost canlısı davranmaktı (Mcnab, 2019: 362).

SS teşkilatı Nazi Almanya’sının iç işlerinde olduğu kadar savaşın cephelerinde de aktif rol alarak askeri anlamda ciddi bir faktör durumuna geldi. Teşkilat, II. Dünya Savaşı’nda Alman ordusu ile birlikte savaştı, fakat bağımsız bir yapıya sahipti ve daha çok ideolojik bir misyon yüklendi (DBTDA, 571.35357.138976.1-7). Alman-Sovyet Savaşı sırasında Nazi Almanya’sının askeri ve ideolojik hedeflerini gerçekleştirmede kilit bir rol oynadı. SS, Nazi ideolojisine derinden bağlıydı.

Askerler, Ari ırkının üstünlüğüne ve komünizmin yok edilmesi gerektiğine inanıyordu. Bu, onları savaşta daha acımasız hâle getirdi ve savaş suçlarına karışmalarına neden oldu.

Söz konusu teşkilat, Almanya kontrolü altında millî bir idareye sahip olacak Kafkasya milletleri ile bizzat irtibata geçmek amacıyla harekete geçti. Savaşın ilerleyen yıllarında kendi bünyesine kattığı Müslüman ve diğer Kafkasyalıları, kendi birlikleri ile bölge halkı arasında aracı olarak kullanmak üzere cepheye götürdü (DBTDA, 571.35357.138976.1-8). SS teşkilatı, Sovyet halklarında, anti-Sovyet propagandasının bir aracı olarak Rus karşıtı milliyetçiliği uyandırma ve böylelikle onları Bolşevizm'e karşı seferber etme hedefini açıkça takip etti, Böylece Rusya'daki Türk ve Kafkas milletlerinden ihtilalci bir karakter yaratma hedeflendi. Bununla birlikte Nasyonal Sosyalist ideoloji ve İslâm'ın ortak düşmanlarına karşı yapılacak iş birliğinin sürekli vurgulanması da SS'in yürüttüğü politikalarından biriydi. (Kumru, 2020: 144-146). Fakat zamanla SS birlikleri, Nazi ırk politikalarının ve işgal stratejilerinin bir parçası olarak işgal altındaki Sovyet topraklarında sık sık sivillere karşı şiddet uyguladı. Bu da Türk ve Kafkas milletleri nezdinde Nazi Almanya'sı emperyalist siyasetinin açığa çıkması anlamına gelmekteydi. Zira, 1944 yılı itibariyle Doğu Cephesi'ndeki vaziyetin tamamen Nazi Almanya'sı aleyhine dönmesi SS faaliyetlerini de sekteye uğratacaktır.

3. Rusya Türklerinin Almanya'daki Siyasi Faaliyetleri

Nazi Almanya'sı savaş sürecinde Rusya'da yaşayan Türk topluluklarını kendi siyasi ve askeri gayeleri için kullanmanın fırsatını aramaktaydı. Bir taraftan Rus ordusu saflarında savaşan diğer milletlere mensup savaş esirlerinden millî lejyonlar teşkil ederken, diğer taraftan da bu milletleri temsil eden muhacir siyasilere de temasa geçmeyi ihmal etmedi. Böylece Rus olmayan memleketlerin gelecekteki millî teşkilatları hakkında belirli bir plan hazırlamak düşüncesi Nazi yönetimini meşgul etmeye başlayacaktır (DBTDA, 571.35357.138976.1-3).

Savaş döneminde Almanya'da hatırı sayılır muhacir gruplar vardı. Fakat kalabalıkları ve siyasi faaliyetleri bakımından Berlin'de Rusya Türklerinin ve bilhassa Kafkasyalı Türk ve Müslümanların, Ermeniler ve Gürcülere nispetle durumları oldukça zayıftı. Bunlar burada şimdiye kadar münferit çok az kişiden ibaret idiler. II. Dünya Savaşı çıkıncaya kadar Berlin'de Azerbaycan, Türkistan ve İdil-Ural namına yayın ve faaliyette bulunan bazı gruplar vardı. Savaştan önce Ruslarla Almanlar arasında yapılan anlaşma üzerine bu yayınlar durmuş ve söz konusu yayınlarla meşgul olan Türkistanlılar ile İdil-Uralıların da Berlin'i terk edip gitmişlerdi. Yalnız, eskiden beri Almanya'da yaşayan Azerbaycanlılardan neşriyat işlerine bakan Hilal Münşi Berlin'de ikamet etmekteydi (DBTDA, 571.35357.138976.1-9).

Özel durumları sebebiyle Berlin'de kalmaya devam eden Rusyalı Türkler, millî davalarını sürdürme gayreti içinde oldular ve birçok Alman Türkoloğun ilgisini çekerek aralarından değerli dostlar kazanmayı bildiler. Bu suretle millî davayı Alman kamuoyuna kısmen tanıtmak imkânı buldular. Rusya'daki Türklerde hâlen Berlin'de birbirinden bağımsız siyasi faaliyette bulunan gruplar vardı. Bunlar Azerbaycanlılar, Kuzey Kafkasyalıları, Kırımîliler, Türkistanlılar ve Kazanlardı (DBTDA, 571.35357.138976.1-9). Burada özellikle Azerbaycan Türklerinin faaliyetlerini irdelemek önem arz etmektedir.

Azerbaycan davasını Mehmet Emin Resulzade liderliğindeki Müsavat Partisi etrafında toplanmış bir grup yürütmekteydi. Müsavatçıların, Türkçe ve Almanca olarak vuku bulan yayınlar sayesinde Almanya'da kendine mahsus belli bir itibar temin ettiklerini belirtmek gerekir. Mehmet Emin Resulzade 1941 yılında Dışişleri Bakanlığı tarafından Almanya'ya davet edildi (Sarıahmetoğlu, 2016: 131). Alman Dışişleri Bakanlığının davetinden yararlanarak Berlin'e gelen Azerbaycan temsilcileri Mehmet Emin Resulzade, Mustafa Vekilli, Mir Yakup, Mir Mehdi ve Hüsrev Bey Sultanzade aradaki mevcut şahsi her türlü münakaşa, fikir ve muhalefeti bir tarafa bırakarak millî tek bir cephe hâlinde hareket etme gayretinde oldular. Temasa geçtikleri bütün Alman makamlarına karşı tek bir siyasi maksat güttükleri izlenimini verdiler. Bu suretle Almanlar, ülkelerinde bulunan Azerbaycanlıların siyaseten birlik ve sağlam olduklarını, hepsinin bir ağızdan millî hâkimiyet ve bağımsızlık isteyerek bu hususta Müsavat Partisi lideri Mehmet Emin Resulzade gibi düşündükleri kanaatine varıp bunu hususi görüşleriyle de teyit ettiler (DBTDA, 571.35357.138976.1-10).

Resulzade liderliğindeki Azerbaycanlılar, Alman hükümet temsilcileri ile gerçekleştirdikleri görüşmelerde, Azerbaycan'ın siyasi tutumunu özel bir muhtıra ile ortaya koydular ve bu belgeyi Alman makamlarına taktim ettiler. Söz konusu muhtıranın içeriği şöyledir (DBTDA, 571.35357.138976.1-10-11):

- 1- Türk ahali ile meskûn bulunan Azerbaycan öteden beri millî bir varlık ve istiklal ile yaşamış, Türk ve İslam âleminde kendine mahsus kültürel bir mevkie sahip olmuştur.
- 2- Rus istilasına ve Çarlığın Ruslaştırma siyasetine rağmen millî varlığını muhafaza ederek Türk kalmış ve 1918'de Çarlığın çökmesi üzerine istiklalini ilan ederek millî bir cumhuriyet hükümeti teşkil etmiştir.

3- İki yıl müstakil olarak yaşayan ve cumhuriyet asri ve medeni bir devlet şeklinde kurulmuş ve devletler tarafından istiklali tasdik olunmuş iken Bolşevikler tarafından faik kuvvetlerle istila olunarak Sovyetleştirilmiştir. Azerbaycan halkı bu taarruza karşı silahlı olarak karşılık vermiş, kanlı isyanlar ve kıyamalar aylarca devam ve her türlü vasıtalarla Bolşevik istilasına karşı gelerek millî istiklal ve hâkimiyetine sadık kaldığını ispat etmiştir.

4- Azerbaycan milleti muhaceretteki siyasi mümessilleri vasıtasıyla gasp olunmuş hakkının iadesini daima talep etmiş ve Bolşevik Rus istilasını mütemadiyen protesto etmiştir.

5- Azerbaycanlılar giriştikleri gayri müsavi mücadelede kendi istihlaslarını Bolşevik rejiminin çökmesinden beklemiş ve bu çöküşün çıkacak bir harp neticesinde husule geleceğini ümit etmiştir. Rusya'daki bütün Türk anasırı gibi Azerbaycanlılar da Rusya'yı yıkacak yegâne devletin Avrupa'da Almanya olduğunu düşünmüşler ve bunun için de onu daima tabii bir müttefik olarak görmüşlerdir.

6- Şark Cephesi'nde cereyan eden muharebelerde Azerbaycan'ın da siyasi mukadderatı hallolunuyor. Bu muazzam mücadelenin Almanya lehinde halledilmesini candan isteyen Azerbaycanlılar, Kafkasya'ya girerek muzaffer Alman ordusunun kendilerine gaip ettikleri istiklallerini geri almak imkanını da beraber getireceğini ümit ediyorlar.

7- Şüphe yoktur ki Azerbaycanlılar millî hâkimiyetlerini yeni baştan kurmak işinde Almanya'nın askeri ve idari yardımına muhtaç olacaklardır ve Almanya ile sıkı bir surette teşriki mesai edecekler, Konfederatif bağlarla bağlı olacakları diğer Kafkas Cumhuriyetleri ile birlikte siyasi bir kül olarak müstakbel Avrupa nizamına girmeye istekli olacaklardır.

8- Alman Devleti'nin, Azerbaycanlıların bu isteklerini nazarı itibara alarak, Azerbaycan istiklal davasını iyi karşıladığını şimdiden ilan etmesini bekleyen Azerbaycan halkı bu beklediğini görürse halaskâr Alman ordusunun ve büyük Alman milletinin führeri Adolf Hitler'in adını bütün tarihte minnet ve şükranla yâd edecektir.

Bu tezleri içeren ve aynı zamanda Mehmet Emin Resulzade'nin riyasetinde teşekkül eden Millî Azerbaycan Komitesinin de siyasi programını teşkil eden bu muhtıra iyi niyetle telakki olundu. Bu programın Alman makamları nezdinde müdafaası bakanlık erkânı tarafından ortaya konmuş ise de bütün mesele yetki noktasından Dışişleri Bakanlığından Doğu Bakanlığına intikal edince söz konusu programın şimdilik kabul edilemeyeceği beyan olundu (DBTDA, 571.35357.138976.1-11).

Doğu Bakanlığı aynı zamanda Dışişleri Bakanlığının davet ve teşviki üzerine teşekkül eden millî komiteyi de genel heyeti ile kabul edemeyeceğini bildirdi ve kendi bakanlığına bağlı bir danışma heyeti vücuda getirmek niyetinde olduğunu ifade etti. Doğu Bakanlığının bu tasavvuru Azerbaycanlılar tarafından olduğu gibi bütün Kafkasyalılar tarafından da kabul görmedi. Millî davayı temsil eden hiçbir Azeri Türk'ün bakanlığa bağlı bir müsteşar mevkiine giremeyeceği ve bu teklifin katiyen tatmin edici olmadığı bakanlık erkânına bildirildi. Millî Azerbaycan Komitesi, yukarıda ortaya konan programın, Alman siyasetince ileride kabul olacağı ümidi ile ve kendisine mahsus millî ve siyasi simasını muhafaza etmek şartıyla şimdiden Almanya Hükümeti ile iş birliği içinde olabileceğini beyan etti ve bu iş birliğini de şu şekilde tasavvur ettiğini Doğu Bakanlığına bildirdi:

“Şimdiki mücadele esnasında ve ileride memleketin Alman işgali askerisi altında bulunduğu müddetçe memlekette millî, siyasi, idari yeni bir durum hasıl oluncaya kadar Millî Azerbaycan Komitesi, millî bir heyet-i temsiliye sıfatıyla Kafkasya işleri ile alakadar bütün Alman makamlarına ve bahusus Şark Nezaretine tavsiyelerde bulunur; muhtıralar ve Azerbaycan'a ait hususları tenvir eden haberleri verir. Bu vazifesini iyi bir şekilde ve muvaffakiyetle icra edebilmek için Millî Azerbaycan Komitesinin Berlin'de bir büroya ve bu büroda muayyen bir kadroya malik iş arkadaşlarına ve Azerbaycan davası ile Alman-Azerbaycan iş birliğini terviç edecek Türkçe ve Almanca mevkut ve gayri mevkut neşriyata ihtiyacı vardır. Muhacir bir vaziyette ve memleket haricinde bulunduğu için çalışma masraflarını temin bakımından dost Almanya'nın muavenetine intizar eder. Bu muavenetin de sonradan Almanya ile yapılacak bir anlaşma suretiyle tesviye edilecek bir kredi şeklinde olmasını temenni eder” (DBTDA, 571.35357.138976.1-12).

Millî Azerbaycan Komitesi adına yapılan bu teklif 20 Ekim 1942'de Doğu Bakanlığı tarafından resmen kabul edildi ve nihai karar, bakan yardımcısı tarafından ilgili komiteye tebliğ edildi (DBTDA, 571.35357.138976.1-12).

Bununla birlikte Almanya'da Kırımlılar, Veli Kayyum Han liderliğinde Türkistanlılar ve Kazan Tatarlarının siyasi faaliyetlerini görmek mümkündür.

Kırım'ın önemli simalarından olan Edige Kırimal ve Müstecip Ülkusal Türkiye'nin de gayretleri sonucunda Almanya'ya giderek faaliyetlerde bulundular. Bu iki Kırım Türkü, Alman yetkilileri ile Kırım halkının ve devletinin geleceği için görüşmelere başladılar (Özcan, 2002: 205). Kırımın Türklük bakımından azınlıkta olduğu Alman makamları tarafından dillendirildiği ileri sürülse de Almanya'daki Kırım Türkleri, yurtlarının Sovyet Rus hegemonyasından kurtularak bağımsız bir Türk devleti olabilmesi amacıyla yoğun faaliyet içerisinde oldular (DBTDA, 571.35357.138976.1-13).

Almanya'daki Türkistan işleri, tahsilini Berlin'de yapmış ve Alman makamları tarafından itibar gören Veli Kayyum Han tarafından yürütülmekteydi. İlk başlarda yalnızdı ve Türkistanlı esirlerden ayırdığı gençlerle davayı yürütme gayretinde oldu. Zaman geçtikçe Veli Kayyum Han liderliğinde faaliyet yürüten Türkistanlılar dikkate değer bir varlık ve kuvvet manzarası oluşturabildiler. Almanlar tarafından kurulan ve sayıları yüz bini geçen Türkistan Lejyonları için çıkarılan dergi ile Türkistan bağımsızlığı fikri açık bir şekilde işlenmekteydi (DBTDA, 571.35357.138976.1-14). Veli Kayyum Han'ın belirttiğine göre, Almanya Hükümeti tarafından Türkistan'ın bağımsızlığı ve Türkistan Komitasının müstakbel hükümet gibi kabul edilmiş olduğu hakkında genel bir açıklama yapacağını ve Türkistan lejyonlarının bir kolorduya dönüştürülerek Almanya ordusu ile müttefik bir kuvvet hâline getirileceği ön görülmekteydi (DBTDA, 571.35357.138976.1-20).

Bununla birlikte Rusya'daki Türk topluluklarından Kazan Tatarlarının da Almanya'da faaliyetlerini görmek mümkündür. Bilhassa Kazan Tatarları adına Berlin'de radyo yayınları yapıldığı ve böylece millî bağımsızlık fikrinin Alman makamlarına kabul ettirme gayretinde bulunduğu görülmektedir (DBTDA, 571.35357.138976.1-15).

Çeyrek asırlık Bolşevik uygulama ve icraatına rağmen Sovyet Rusya'daki Türk toplulukları milliyet ve hislerini kaybetmediler. Türklerin büyük çoğunluğunun Bolşevizm'i benimsemediği Alman makamları tarafından bilinmekteydi. Bu bağlamda Almanya tarafından izlenecek istikamet, Kafkas milletlerinin siyasi taleplerini tatmin edecek bir yönde olması tahmin ve arzu edilmekteydi. Fakat Alman siyasetinin genel karakteri, Sovyet Rusya'daki milletler nezdinde hayal kırıklığı olacaktı. Çünkü Almanya'nın uzun veya kısa vadeli planlarında söz konusu milletler, gelecekte Almanya'ya bağlı eyaletler şeklinde olacaktı. Resulzade'nin de ifade ettiği gibi, bağımsız devletleri işgal edip kendi kölesine çeviren bir ülkenin kölelik altında inleyen bir ülkeyi azat edeceğine bel bağlamak saflıktı (Sariahmetoğlu, 2016: 134). Zira savaşın gidişatı Almanya'daki politik faaliyetleri sekteye uğratacaktır.

Sonuç

Almanya-Sovyet Rusya Savaşı, II. Dünya Savaşı'nın Doğu Cephesi'nde, Nazi Almanya'sı ile Sovyet Rusya arasında 1941'den 1945'e kadar süren bir çatışmaydı. Almanya'nın Sovyet Rusya'ya karşı gerçekleştirdiği ve milyonlarca insanın hayatını kaybettiği Barbarossa Harekâtı, başlangıçta hızlı ilerlemeler sağlasa da kış koşulları, lojistik zorluklar ve Sovyet direnişi sebebiyle durakladı. Sonunda, Sovyet Rusya'nın karşı taarruzları, Almanya'nın geri çekilmesine ve Doğu Cephesi'nde büyük kayıplar vermesine sebep oldu.

Almanya-Sovyet Rusya Savaşı sırasında kullanılan ideolojik propagandalar, savaşın sonucunu ve seyrini çeşitli şekillerde etkiledi. Her iki tarafın propagandası da başlangıçta halkın ve askerlerin moralini ve motivasyonunu artırdı. Almanya'da Nazi propagandası, Sovyetler Birliği'ne karşı hızlı bir zafer beklentisi yarattı. Ancak savaşın uzaması ve artan kayıplar, bu moralin düşmesine yol açtı. Sovyet tarafında ise, "Büyük Vatanseverlik Savaşı" çağrıları, halkın direnme gücünü ve kararlılığını artırdı. Bu da özellikle savaşın kritik anlarında moralin yüksek tutulmasına yardımcı oldu.

Propaganda, her iki tarafta da düşmanı şeytanlaştırarak sert askeri önlemlerin alınmasına zemin hazırladı. Bu, savaş suçlarının ve sivillere yönelik şiddetin artmasına neden oldu. Alman propaganda makinesi, Sovyetler Birliği'ni ve Yahudileri düşman olarak hedef alırken, Sovyet propagandası Nazi Almanya'sını mutlak bir kötülük olarak sundu.

Sonuç olarak, ideolojik propagandalar, II. Dünya Savaşı'nın Doğu Cephesi'ndeki savaşın seyrini ve sonucunu derinlemesine etkiledi. Propaganda, sadece askeri stratejileri ve taktikleri değil, aynı zamanda halkların psikolojisini, moralini ve direncini de şekillendirdi. Savaşın sonunda, Sovyetler Rusya'nın zaferi ve Nazi Almanya'sının yenilgisi, ideolojik propagandanın bir yönü olarak da değerlendirilebilir. Çünkü Sovyetler, propagandayı kullanarak halkı birleştirme ve direnç sağlama konusunda daha başarılı oldular.

Kaynaklar

Arşivler

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (DBTDA).

Millî Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi (ATASE).

Araştırma Eserler

Andican, A. A. (2003). *Cedidizmden Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*. İstanbul: Emre Yayınları.

Armaoğlu, F. (2004). *20. Yüzyıl Siyasal Tarihi (1914-1995)*. İstanbul: Alkım Yayınevi.

Ataöv, T. (2008). *II. Dünya Savaşı*. İstanbul: İleri Yayınları.

Bayrakdar, B. (2018). “Alman Dışişleri Bakanlığı Arşiv Belgeleri Işığında İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Sovyetler Coğrafyasında Ukrayna Kafkasya ve Türkistan’a Yönelik Pantürkizm/Panislamizm Faaliyetleri ve Türkiye”. Yunus KOÇ ve Mikail Cengiz (Ed), *100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 163-182.

Burns, E. M. (1984). *Çağdaş Siyasal Düşünceler (1850-1950)*. (Çev.: Alâeddin Şenel). Ankara: Birey ve Toplum Yayıncılık.

Derman, G. S. (2016). “İkinci Dünya Savaşı’nda Kırım Türklerinin Siyasi Faaliyetleri”. *İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası* (Yayına Haz.: Nesrin Sarıahmetoğlu ve İlyas Kemaloğlu). İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, 27-59.

Erkilet, H. E. (1943). *Şark Cebhesinde Gördüklerim*. İstanbul: Hilmi Kitabevi.

Florinsky, M. T. (1946). “The Soviet Union And International Agreements”. *Political Science Quarterly*, 61 (1), 61-89.

Hitler, A. (2005). *Kavgam*. (Çev.: Yağmur Reyhani). İstanbul: Akvaryum Yayıncılık.

Kılıç, S. (2010). *Türk Basını’nda Hitler Almanya’sı (1933-1945)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Kissinger, H. (2000). *Diplomasi*. (Çev.: İbrahim H. Kurt). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Koçak, C. (1996). *Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*. I. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kumru, C. (2019). “Gamalı Haç ile Kızıl Yıldız Arasında Türkistanlı Askerler”. Mehmet Altunkaya (Ed), *Türk Alman İlişkilerine Farklı Disiplinlerden Bakış*. Konya: Palet Yayınları, 241-254.

Kumru, C. (2020). “SS-Schutzstaffel Örgütü’nün Harp Propagandası Hedefinde Türkistan”. *5. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi Bildirileri (IBAD)*. 1-2 Eylül. İstanbul, 143-156.

Mcnab, C. (2019). *SS Teşkilatı: Hitlerin Elit Ordusu (1939-1945)*. (Çev.: Barbaros Uzunköprü). İstanbul: Timaş Yayınları.

Mühlen, P. (2006). *Gamalı Haç ile Kızılyıldız Arasında: İkinci Dünya Harbi’nde Sovyet Doğu Halkları*. İstanbul: Şema Yayınları.

Okh, H. (2009). *The Russo–German War, 1941–45*. Alabama: Air University Press

Özcan, K. (2002). “Kırım Türklerinin Sürgünü”. *Türkler Ansiklopedisi*, XX. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Payne, S. G. (2013). “Faşizm ve Irkçılık”. Terence Ball, Richard Bellamy (Ed). (Çev.: Mehtap Güven vd.). *20. Yüzyıl Siyasal Düşünceler Tarihi*. İstanbul: Babil Yayınları, 140-166.

Ramazan, M. (1997). *Bir Kafkas Göçmeninin Anıları*. İstanbul: Kafkas Yayıncılık.

Riasanovsky, N. V. ve STEINBERG, M. D. (2011). *Rusya Tarihi*. (Çev.: Figen Dereli). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Roberts, G. (2008). “Stalin's Victory?: The Soviet Union and World War II”. *History Ireland*, 16 (1), 42-48.

Sarıahmetoğlu, N. (2016). “İkinci Dünya Savaşı’nda Azerbaycan ve Azerbaycan Türkleri”. *İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası*. (Yayına Haz.: Nesrin Sarıahmetoğlu ve İlyas Kemaloğlu). İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, 107-138.

Şahin, L. “İkinci Dünya Savaşı ve Sibirya Türkleri”. *İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası*. (Yayına Haz.: Nesrin Sarıahmetoğlu ve İlyas Kemaloğlu). İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, 61-75.

Yazar Katkıları: **Tek Yazar** Fikir - Tasarım Denetleme- ; Kaynaklar- ; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi ; Analiz ve/ veya Yorum -; Literatür Taraması ; Yazıyı Yazan ; Eleştirel İnceleme
Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.
Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.
Etik Kurul Belgesi: -

Author Contributions: **Sole Author** Concept -; Design-; Supervision-Resources; Data Collection and/or Processing; Analysis and/or Interpretation ; Literature Search-; Writing Manuscript-; Critical Review
Peer-review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.
Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.
Ethical Committee Approval: -